

Wat is eigenlijk waar?

We spreken elkaar in een tot ontmoetingsplek omgebouwde voormalige staalfabriek in Delft. Hier komen kunst en cultuur samen en, zo belooft de website, komen prachtige verhalen boven tafel en mensen dichterbij elkaar. Op de achtergrond klinkt *You are Gold* van Spandau Ballet. De perfecte plek om het te hebben over verhalen, over wat taal teweeg kan brengen, hoe je kunt luisteren met lege handen en hoe je weet dat je niet liegt. Aanleiding voor het gesprek is Wytske Versteeg's laatste boek *WAAR. Over de kunst van het (niet) weten*. In het uit vijf essays bestaande boek onderzoekt Wytske wat waarheid is, waarom mijn waarheid niet de jouwe is, de kaart niet het gebied is, onwaarheden de wereld overwoekeren en de kunst van nog-niet weten. "Ik volg gewoon de vragen die ik heb. Die brengen me ergens".

Auteur: Sandra van der Maarel

In je boek schrijf je ‘Wanneer je onbevangen kijkt, weet je vooraf niet waar je oog op valt’. Het lijkt me mooi om samen onbevangen te kijken waar ons gesprek heen mag gaan en te starten met de vraag: Hoe zag je dag er tot nu toe uit?

“Ik ben een workshop aan het voorbereiden in een programma voor PhD-studenten. In de workshop gaan we aan de slag met het schrijven van verhalen als een manier om je oordeel uit te stellen en om een beter beeld te krijgen van wat er eigenlijk aan de hand is. De locatie van de workshop is een idyllisch plattelandsplaatsje en het programma draait om geweld. Om mezelf voor te bereiden ben ik gaan googelen om te onderzoeken wat er zoal speelt daar in dat dorp. En dan blijkt dat er onder de idylle natuurlijk allerlei dingen gebeurd zijn die helemaal niet idyllisch zijn. Dit vormt voor mij een lijn om in de workshop mee te werken: wat zie je van een plaats en wat zie je niet?

Een andere lijn is dat we naar een foto van een specifiek moment gaan kijken. De vraag is dan weer: Wat zie je en wat zie je niet? Wat zijn de leegtes in deze foto? Wat intrigeert je? Vervolgens vraag ik de studenten om een standpunt in te nemen van een van de personages op de foto en het verhaal vanuit die plek schrijven. Voor het vertellen van een verhaal maakt het uit wat je standpunt is. Dezelfde inhoud verandert volledig, afhankelijk van of je het verhaal vertelt vanuit een ik-verteller of een alwetende verteller. Je krijgt een heel ander beeld van wat waar is

en wat je wel en niet kunt zien. Met dit soort dingen werk ik heel graag.”

Je hebt politicologie gestudeerd en bent daarin gepromoveerd. Wat maakt dat je schrijfster bent geworden en de weg van taal bent opgegaan?

Als kind las ik al heel veel. De wereld van boeken was ook altijd een veilige en mooie wereld. Bij politicologie denken mensen vaak dat het alleen gaat over wat er in Den Haag gebeurt, maar afhankelijk van waar je studeert kan het gaan over alle manieren waarop macht een rol speelt in de wereld, en dat zijn er veel. Als je het over macht hebt dan heb je het ook al heel snel over taal. Ik heb me bijvoorbeeld beziggehouden met conversatie- en discoursanalyse: welk verhaal vertellen we wel? Welk verhaal horen we niet? Welke woorden gebruiken we om een situatie te definiëren? Wat staat er op het spel als we lijken te ruziën over de feiten? Welke toekomstverbeeldingen krijgen wel macht en welke niet? Als het gaat om mensen in kwetsbare posities dan gaat het natuurlijk ook heel sterk over wat het verhaal is dat verteld wordt en wat het verhaal is dat we niet vertellen.”

“Ik hou me bezig met de vraag wat er onder de oppervlakte gebeurt. Taal is vaak de kanarie in de kolenmijn. Als het slechter gaat met vrijheden dan merk je dat vaak het eerste aan de taal, aan hoe taal versimpelt en verhardt. Dat werkt politiek heel goed. Maar die verharding zet zich wel door. Dat is heel

Meningen zijn zelden interessant, ze staan al vast en tonen niets: het is een vinden zonder zoeken.

- uit: WAAR. Over de kunst van het (niet) weten.

Ooit was het een van de zwaarst denkbare straffen om weggestuurd te worden en zonder bescherming van wetten en familie te zijn, zonder de mogelijkheid naar huis terug te keren. Daarom ons woord 'ellende', eli-lende: 'ander land'.

- in: Verdwijnpunt

gevaarlijk. Taal vormt ons denken, bepaalt wat je wel en niet kunt zien. Dus als de nuances uit de taal gaan kun je elkaar veel minder goed zien. Tegelijkertijd: veel politici die nu met hele harde taal mensen winnen, slagen daar deels in omdat ze zeggen: 'Ik doe dit voor u', 'Ik sta naast u', in zinnen en woorden die juist gericht zijn op mensen die het moeilijk hebben. Dat op zichzelf kun je horen als een vorm van respect, dat bij genuanceerdere politici soms lijkt te ontbreken. Het gaat er om: welke taal gebruik ik en zie ik jou in die taal? Tegelijkertijd zitten we met een heleboel complexe problemen op dit moment. Die kun je maar tot op zekere hoogte versimpelen zonder de werkelijkheid geweld aan te doen, zoals nu vaak wel gebeurt in het politieke debat. Je kunt op inhoudelijk niveau niet alles versimpelen, maar er wordt ook heel veel taal onnadenkend gebruikt, waardoor mensen worden uitgesloten. Ik denk dat een hele belangrijke vraag is, wat ervoor nodig is om iemand te horen, om iemand te zien, te blijven luisteren, omdat dat ook gewoon basaal respect is. Wat ik doe, in het besef dat dat niet genoeg is, is proberen verhalen te vertellen over kwetsbare stemmen op plekken waar mensen die anders niet zouden horen."

In je boek schrijf je over de kunst van niet-weten, van nieuwsgierig zijn en durven twijfelen. Dat lijken vaak ondergewaardeerde kwaliteiten. Hoe kijk je daarnaar?

"De maatschappelijke ontwikkelingen op dit moment lijken eerder gericht te zijn op het afstompen van ons denken. Hoe meer AI het van je overneemt, hoe minder je zelf iets bevraagt. De kunst van iets bevragen en van het mogen twijfelen gaat in tegen het idee van efficiëntie. Terwijl het op lange termijn vaak juist efficiënter kan zijn om daar ruimte voor te maken. Onze default-modus is dat we zoeken naar dat simpele model: geef me deze handvatten dan kan ik dit. Dat merk ik ook vaak in trainingen. Deelnemers vragen dan om tools. En dat is ook hoe onze hersenen deels gebouwd zijn. Het is efficiënt, kost minder energie, terwijl de wereld zoveel rijker wordt als het wel lukt om te blijven kijken en je te blijven openen. Hetzelfde geldt voor het hebben van een verhaal over onszelf en over de ander. Het is heel geruststellend als je een verhaal hebt over jezelf. Dit is wie ik ben. Dit is hoe de wereld in elkaar zit. Twijfel is een ongemakkelijke toestand. Maar het is ook de verwondering die ervoor zorgt dat je kunt beginnen met denken."

Het uitschakelen van twijfel schakelt ook het denken uit. En het voelen.

"Ja, want je blijft gevangen in dat ene verhaal. Ik werk met taal en hoe taal ook weer met lichamelijkheid verbonden is, zodat het verhaal niet alleen hier in mijn hoofd blijft hangen. Wat betekent het om in het moment te zien wat er speelt en in contact te komen met de ander? Draagt het zoeken naar woorden bij aan een manier om meer in het moment te zijn? Het is steeds een wisselwerking: wat gebeurt er om me heen en bij de ander, wat doet dat met mij, hoe kan ik helderder zien wat er aan de hand is en dat beter beschrijven?"

Je boek 'Verdwijnpunt' is een heel persoonlijk boek over seksueel misbruik. Daarin schrijf je over je eigen kwetsbaarheid. Wat heeft gemaakt dat je het lef had om dat uit te brengen?

"Daar heb ik eerst tien jaar over nagedacht en naar een vorm gezocht. Ik ben er helemaal

Over Wytske Versteeg

Wytske Versteeg schrijft romans en non-fictie. Voor haar boek *Waar. Over de kunst van het (niet) weten* ontving ze de Jan Hanlo Essayprijs Groot. Daarnaast publiceerde ze de romans *Het Gouden Uur*, *Grime*, *Quarantaine*, *Boy*, *De Wezenlozen* en de non-fictieboeken *Dit is geen dakloze* en *Verdwijnpunt*, een persoonlijke zoektocht rond trauma en taal. Haar werk werd bekroond met onder andere de Frans Kellendonkprijs 2020, BNG Literatuurprijs 2013, VrouwDebuutprijs 2012 en vertaald in acht talen.

Wytske doceert geregeld aan de Universiteit Utrecht, de VU en de Schrijversvakschool en publiceerde onder andere in *De Groene Amsterdammer*, *De Volkskrant*, *NRC Handelsblad*, *Trouw*, *De Witte Raaf*, *Vrij Nederland*, *De Correspondent*, *De Revisor* en *Opzij*.

niet heel happig op om mijn privéleven met anderen te delen. Toch vond ik dat ik het moest vertellen. Niet omdat het met mij te maken had, maar omdat ik zag dat de verhalen over misbruik vaak heel eenvormig blijven. Ze volgen vaak deze lijn: ik heb dit en dit meegemaakt en ben er sterker uitgekomen. Dat doet geen recht aan het grote aantal uiteenlopende ervaringen, die helemaal niet zo gemakkelijk in een verhaal passen. Het uiteindelijke boek zou je kunnen zien als een

vorm van verzet tegen die dominante verhalen over trauma, over seksueel geweld en over wat herstel betekent. Ik denk dat de meeste van mijn boeken een onderzoek vormen naar de rijkdom en de pijn die zich onder een monocultuur van verhalen verschuilt."

Je gaat zelf vaak naar mensen in kwetsbare situaties. Daar schrijf je ook over in je boeken. Hoe helpt je eigen ervaring daarbij?

"Ik schrijf daarover in het boek *Waar*. De mensen die mij het meeste hebben geholpen op kwetsbare momenten in mijn leven waren mensen die zeiden: 'Ja ik heb eigenlijk niks. Ik sta met lege handen. Ik weet het ook niet, maar ik ben er wel.' Dat is iets heel anders dan vanuit het eigen ongemak te claimen: 'Oh ik weet dit allemaal.' Het is heel moeilijk om naar iemand te luisteren zonder in een soort adviesmodus te schieten, omdat het pijn doet als je bij de ander bent die pijn heeft. Bij een advies heb je het helder afgebakend. Ik geef dit en dit. Met lege handen naast iemand gaan staan is ongemakkelijk en dat vraagt moed. En het is echt niet zo dat ik helemaal zen mijn eigen ongemak loop te omarmen in contact met anderen die het lastig hebben, maar ik weet wel dat mijn ongemak een teken is dat er iets gebeurt. Het geeft me stof om over na te denken bij mezelf. Wat zie ik dan? Als ik met lege handen naast die ander sta, wat gebeurt er dan? Wat ontmoet ik dan? Wanneer je zelf nieuwsgierig bent is er ook veel minder ruimte voor angst."

Je hebt regels of kaders nodig om uitwassen tegen te gaan. Maar het is niet helpend of werkt zelfs averechts als dat protocol zelf heilig wordt.

- Wytske

Hoe speelt dat in de coachrelatie?

"Als je het specifiek over een coachings- of hulpverleningsrelatie hebt, dan is dat potentieel een heel mooie en potentieel een heel gevaarlijke relatie. Het begint met hoe je ten opzichte van elkaar staat. Wat is de afhankelijkheid, de hiërarchie? En in hoeverre is de coach of hulpverlener zich bewust van wat hij of zij meebrengt, zonder zichzelf groter of kleiner te maken? Om de uitwassen tegen te gaan, want die zijn er natuurlijk, heb je iets van regels of kaders nodig en een netwerk waarbinnen je werkt. Maar het is niet helpend of werkt zelfs averechts als dat protocol zelf heilig wordt. Een organisatie die volledig volgens het protocol handelt kan enorm veel schade toebrengen. Regels en protocollen worden te machtig als je ze niet ook kunt bevragen. Als het over ethiek gaat moet ik ook denken aan de manier waarop George Saunders schrijft over het proces van schrijven als een proces van voortdurend herzien. Dit is het verhaal, maar onderschat ik daar de lezer niet mee? Zijn mijn personages niet te plat? Hoe kan ik meer menselijkheid in dit verhaal brengen? Ik denk dat dat een blik is die we hierbij ook kunnen gebruiken."

Daar lijken we ver van verwijderd. Wat vraagt deze onderzoekende houding van ons?

"Het vraagt om argwaan, beter kijken, zodra de personages platter worden. En dat gebeurt vaak in de tijd waarin we nu leven. De stereotypering is overal. Ik denk dat we ook wat beperkt worden in onze blik omdat er zo veel vanuit een therapeutische hoek wordt aangevlogen: dit is een probleem, dit is een diagnose, dit is de behandeling. Terwijl daar vanuit de kunsten op een hele andere manier naar wordt gekeken; een manier die mensen vaak meer kan bieden. Bijvoorbeeld vanuit het theater. Daar gaat men meer uit van: dit is er, dus wat heb je het publiek daarmee te geven? Het zou een hoop ellende schelen als we als

maatschappij meer zouden kijken vanuit de blik wat iemand te geven heeft. Juist ook als je het hebt over mensen in kwetsbare posities, want die worden heel vaak versimpeld tot mensen die alleen maar halen of afhankelijk zijn, wat een totale vertekening van de werkelijkheid is."

In je boek 'WAAR' stel je jezelf een vraag die me intrigeert: hoe weet ik dat ik niet lieg? Is iets waar en niet waar wat ik vertel?

"Dat is toch ook weer dat ongemak, de twijfel. Als ik denk: 'Oh ik zeg dit wel heel makkelijk', of ik voel me heel goed als ik dit zeg, dat is wel reden om nog wat dieper te kijken. Klopt dit wel? Het is een wankel evenwicht. Want als je je eigen stem te veel wantrouwt, dan schrijf (of zeg) je op een gegeven moment helemaal niks meer, maar als je gaat vertrouwen op je eigen stem dan staat er ook niks meer op het spel. Daar zit ook de openheid naar wat anderen inbrengen. Iemand anders kan informatie geven die niet past in je verhaal. De vraag is of je daarop kunt doordenken en dat meenemen. Juist als je weerstand voelt, gebeurt er iets interessants."

Waar gaat je volgende boek over?

"Ik ben bezig met een roman. Daar komen ook wel veel van dit soort thema's in terug. Net op een andere manier, want dat is het mooie van een roman. En ik ben bezig met de opzet van een nieuw non-fictie boek maar dat is nog zo pril. Dat hou ik nog even voor mezelf."

Wat zou je nog mee willen geven?

"Blijf weg van de tools. En blijf in de buurt van de vraag waar je zelf bang voor bent. Daarbij moet ik ook denken aan een docent van mij die zei: 'Angst heeft vaak vooral te maken met angst voor wat je eigenlijk wel kan, voor wat je zou kunnen zijn.' Dat raakt heel sterk aan elkaar." ■